

Presentació.

La presència militar romana a Hispània entre el 180-120 aC: estudis de cas

César Carreras Monfort¹, Esther Rodrigo Requena¹

Ja fa més d'una dècada que la investigació sobre la presència militar romana durant el segle II aC a Hispània, tant a la província Ulterior com a la Citerior, està sent examinada des del vessant arqueològic per diferents equips de recerca. Fins ara, gran part del coneixement d'aquest període es basava en les nombroses fonts escrites, com Titus Livi o Polibi, que feien referència directa a la conquesta i la consolidació del poder romà a la península Ibèrica durant aquest primer segle de presència romana. Ara bé, a banda d'algunes fundacions urbanes a la costa mediterrània, se sabia poc d'aquesta presència a l'interior peninsular, si exceptuem alguns campaments romans temporals de setge com els que envoltaven la ciutat arevaca de Numància.

En els darrers anys, la investigació ha centrat la seva atenció en les formes d'ocupació militar romana del territori i, per tant, en les restes arqueològiques d'aquesta presència militar. Durant aquest segle II aC, moltes regions de les províncies de la Citerior i la Ulterior van culminar la fase de la conquesta i van establir unes bases més estables amb les primeres fundacions urbanes, que van fixar poblacions indígenes i van incorporar colons itàlics. Partint d'aquest marc històric, ens va semblar important organitzar una reunió de treball i discussió entre alguns dels equips de recerca que, des d'una perspec-

tiva arqueològica, estem treballant aquest període històric i compartint objectius i problemàtiques comunes.

Abordar aquest procés històric, que va suposar la consolidació definitiva de la presència romana a Hispània, és força complex en el seu tractament, ja que té infinitat de derivades, totes suggestives de ser plantejades. Precisament per a aquesta reunió, ens va interessar centrar-nos en un període concret que —*grosso modo*— situariem entre els anys 180 i 120 aC, és a dir, l'època immediatament posterior al consolat de Marc Porci Cató (195 aC) i anterior a la guerra contra els cimbres de Gai Marius (113-101 aC). És un període que ha estat estudiat de forma exhaustiva per diversos autors, com F. Cadiou (2008), però del qual mancava, fins ara, una evidència arqueològica prou representativa, per la qual cosa es considerava un moment amb una escassa presència militar al territori malgrat el testimoniatge escrit de les fonts clàssiques sobre les guerres celtibèriques i lusitanes.

Gràcies a l'arqueologia, aquesta teòrica invisibilitat militar del segle II aC sembla que s'esvaeix amb una sèrie d'establiments militars de petites dimensions, que en el seu moment no s'havien reconegut com a tals, però dels quals ara es confirma el seu caràcter inequívocament militar. Durant aquest període, l'exèrcit romà va tenir una presència constant a bona part

1. Universitat Autònoma de Barcelona. cesar.carreras@uab.cat; esther.rodrido@uab.cat

del territori peninsular, encara que la seva intervenció en determinats conflictes bèl·lics (la Meseta, Lusitània, etcètera) era només coneguda per les fonts històriques, tret d'alguna excepció. Per això, en les darreres dècades, l'arqueologia ha estat la veritable pionera en la investigació d'aquest segle *obscur*. El rastre arqueològic que ha quedat sobre el terreny ens ha de permetre, entre altres objectius, conèixer millor la tipologia dels assentaments militars segons la seva categoria (*castra*, *castella*, *turris...*), documentar les fundacions urbanes primigènies, reconstruir les rutes de comunicació, conèixer la logística i la xarxa d'aprovisionament o establir la filiació i l'origen de les tropes.

Tot i que encara queden molts aspectes per aclarir, aquesta reunió ha fet possible fixar un punt de partida comú i intercanviar diferents visions i posicionaments que facilitaran, sens dubte, una definició millor de tipologies de jaciments i de marcs cronològics a partir d'una cultura material comuna.

Des del punt de vista dels organitzadors, en aquest cas l'equip de recerca d'Arqueologia Clàssica de la Universitat Autònoma de Barcelona, l'interès d'aquest seminari partia de la nostra pròpia investigació al jaciment de Puig Castellar (Biosca), amb una cronologia aproximada del 180 al 120 aC —la mateixa del seminari. Aquest projecte de recerca es va iniciar l'any 2012, a partir dels treballs al jaciment de Puig Castellar de Biosca (la Segarra), també conegut com les Guixeres, un assentament catalogat inicialment com un *oppidum* ibèric, i en el qual, després de les prospeccions preliminars, es documentaren materials ceràmics i estructures que semblaven indicar l'existència d'un establiment militar romà republicà sense precedents d'ocupació previs.

De fet, alguns membres del nostre equip de recerca ja havien liderat l'excavació d'un altre establiment romà singular situat a la Laietània Interior, datat entre els anys 160 i 80 aC. Aquest jaciment, conegut com a Can Tacó/Turó d'en Roina (Montmeló/Montornès del Vallès), ubicat en una petita elevació, ha estat interpretat com una residència fortificada d'un personatge itàlic important vinculat a l'exèrcit, que estaria portant a terme funcions de representació de l'administració romana i el control de les principals vies de comunicació cap a l'interior, ja que, al peu del turó on es troba, hi passava l'antiga Via Heraclea en el seu trajecte cap a AUSA. Cal destacar que, al mateix municipi de Montmeló, a l'altra banda del recorregut de la via, hi ha un jaciment de cronologies similars, conegut com a Can Massot, que la historiografia ha identificat com una primerenca vil·la romana, però segurament hem de suposar que tenia altres funcions vinculades al trànsit per la via. Com es pot observar, el segle II aC proporciona jaciments de filiació itàlica difícils de classificar, però que possiblement es trobaven interconnectats entre si com a part d'un entramat amb relacions de subordinació que facilitava el moviment de les tropes romanes en el procés de conquesta.

La complexitat d'identificació i interpretació dels jaciments, les estructures o els materials arqueològics d'aquest període fa indispensable la comparació entre els diferents jaciments de la península Ibèrica coetanis, els investigadors dels quals ens enfrontem a dilemes similars. Per tant, la pretensió d'aquest seminari ha estat dotar-nos entre tots d'eines per a una interpretació i una lectura més precises de les estructures excavades, tant de les presents com de les absents, i acabar de configurar millor la cultura material tant en els aspec-

tes cronològic i espacial com en el funcional. Però sobretot, i potser aquest és el punt més destacat, s'ha volgut explicar cadascun dels jaciments integrats en una xarxa més complexa de jaciments interconnectats a través d'una primera estructura viària formada pels camins ja existents de les societats indígenes, a la qual se sumarien les vies de nova creació. En aquest sentit, la combinació de tots els jaciments ens permetrà generar models interpretatius més adequats a l'evidència arqueològica existent i, d'alguna manera, una millor comprensió de les decisions de l'estat romà en la conquesta dels territoris hispans.

Amb l'objectiu de visualitzar millor aquesta connexió entre els diferents assentaments itàlics del segle II aC, s'ha intentat reunir en aquesta trobada científica jaciments i projectes de recerca de la Hispània Citerior propers entre ells, que anirien des del front de batalla, representat pel campament temporal de Renieblas, en el setge de Numància, fins al port d'Emporion, primer lloc de desembarcament dels cònsols romans Gneu i Publi Escipió el 218 aC. D'aquesta manera, es poden connectar els assentaments pel que fa a la comunicació, el proveïment i la funció militar.

Per tant, es parteix d'un dels campaments emblemàtics del setge de Numància, que perdura des del 153 fins al 133 aC, com és Renieblas, per passar després a analitzar una de les primeres fundacions itàliques en territori hispà, Gracchuris (Alfaro), situada a uns 100 km a l'est, que al seu torn fou fundada sobre un centre indígena, Ilurcis. La relació entre la població indígena i els itàlics nouvinguts és un altre dels fenòmens interessants per comprendre com els romans van aconseguir fixar poblacions i, en aquest sentit, Gracchuris s'erigeix com un dels primers exemples d'aquesta circumstància en territori hispà.

Es continua amb un altre jaciment singular de la vall de l'Ebre, La Cabañeta (Burgo de Ebro), possiblement l'antiga Castra Aelia, un campament militar que posteriorment passarà a constituir-se en fundació urbana cap al 125 aC, després de les guerres numantines, i que serà destruït el 77 aC durant les guerres sertorianes. Una situació semblant seria la de la ciutat de La Caridad (Caminreal), una fundació itàlica *ex novo* del 125 aC, encara que en aquest cas hauria acollit població indígena, i que també acabarà destruïda durant les guerres sertorianes.

Des de la vall mitjana de l'Ebre, ens endinsem a les planes ilergetes per presentar el *castellum* de Puig Castellar (Biosca), una petita guarnició militar romana que controlava el territori immediat i el trajecte de la via que transversament comunicava la costa des d'Empúries cap a l'interior. Trobem més evidències d'aquest control viari i territorial amb les torres de Puig d'Àlia, el Tentellatge i el campament d'Olèrdola. Altres jaciments propers es troben a la zona lacetana, en antics poblats que patiran transformacions durant el segle II aC amb la presència d'elements clarament itàlics, com serien Sant Miquel de Sorba i Castellvell d'Olius. Finalment, es completa aquest recorregut amb el port grec d'Emporion, on s'ha identificat recentment una muralla de l'antic campament romà republicà dataada entre el 175 i el 125 aC, que, juntament amb la insula 30, aporta una informació completament nova.

Tot i que el seminari s'ha centrat en estudis d'excavacions de la Hispània Citerior, tampoc no ens hem oblidat de la Hispània Ulterior. D'una banda, es proporciona una visió conjunta des de la part més oriental de la província i, de l'altra, s'aborda l'organització militar de la vall del Tajo. Per acabar, s'analitza un cas ex-

cepcional, com és el complex militar del Pedrosillo, que mostra un altre tipus d'estructures temporals més efímeres i difícils d'interpretar.

Tot el treball de recerca de la conquesta militar romana en època republicana que s'està fent a la península Ibèrica és pioner en l'àmbit internacional. Altres territoris d'Itàlia i del seu entorn que van ser conquerits al llarg dels segles III-II aC, com la Ligúria, Transpadània, el Veneto, Histria, Il·líria, el Nord d'Àfrica o Macedònia, ara com ara no documenten ni estructures ni jaciments similars. Només el cas de San Rocco, a prop de Trieste, ha proporcionat,

a través de teledetecció, prospecció i sondejos, algunes dades equiparables (Bernardini et al., 2015).

Per això és important que el treball realitzat en la darrera dècada sobre la conquesta republicana a Hispània (Morillo, 2016) pugui generar models explicatius aplicables a altres territoris ocupats per Roma en aquest mateix moment. Dit en altres paraules, que, a més del treball rigorós en cadascun dels jaciments, resulta indispensable que els jaciments s'interrelacionin entre si i es generin models teòrics interpretatius que alhora puguin servir com a base teòrica per a altres territoris.

Referències bibliogràfiques

- BERNARDINI, F.; VINCI, G.; HORVAT, J.; MIN, A. de; FORTE, E.; FURFANI, S.; LENAZ, D.; PIPAN, M.; ZHAO, W.; SGAMBATI, A.; POTLECA, M.; MICHELI, R.; FRAGIACONO, A.; TUNIZ, C. (2015). «Early Roman military fortifications and the origin of Trieste, Italy». *PNAS*, 112 (13). <<https://doi.org/10.1073/pnas.1419175112>>
- CADIOU, F. (2008). *Hibera in Terra Miles. Les armées romaines et la conquête de l'Hispanie sous la République (218-45 av. J.-C.)*. Madrid: Bibliotheque de la Casa de Velázquez, 38.
- MORILLO, A. (2016). «Campamentos y fortificaciones tardorreplicanas en Hispania. Una línea de investigación en arqueología militar romana». A: PERA, J.; VIDAL, J. (ed.). *Fortificaciones y control del territorio en la Hispania republicana*. Saragossa: Pórtico, 1-51.